

A kisebbségi magyar szövetkezeti központok kérdése a két világháború közötti Csehszlovákiában¹

ISTVÁN GAUCSÍK

The Question of the Cooperative Centres of the Hungarian Minority in Czechoslovakia between the Two World Wars

Keywords: nation state, economy, cooperative policy, cooperative centres.

A két világháború közötti sérelmi jellegű csehszlovákiai magyar szövetkezeti publicisztikában, de főleg a magyarországi szövetkezetpolitikai értékelésekben eluralkodott az a nézet, hogy az etnikai alapú magyar szövetkezeti központok alapítása a cseh és szlovák szövetkezeti elit falanxába ütközött. Ez igaz, de a kérdéskör mindenféleképpen árnyalható és cseppet sem fekete-fehér optikán keresztül tanulmányozható.

A kisebbségi magyar szövetkezeti rendszer fejlődésének problémáját döntően az határozta meg, hogy a rendszer kevésbé differenciálódott, innovatív jellegű típusok csak elenyésző mértékben jöttek benne létre. A fogyasztási, hitel-, mezőgazdasági és ipari szövetkezetek esetében, a többség magyarságpolitikájának következtében, nem alakulhatott önigazgató magyar szövetkezeti központ, amely a magyar pénzüzetek felé a tőkeátvitelt és a különböző kölcsönügyleteket bonyolította volna le, a szakmai tanácsadást és revíziót végezte volna, illetve a mezőgazdaságban, az iparban és a kereskedelemben alapító tevékenységet vállalt volna.

A kisebbségi magyar szövetkezeti központok létrehozására tett kísérletek azonban mindjárt a hatalomváltást követő, kaotikus években kimutathatók (optimális esetben a Hangya, szlovákiai vagyonának átmentése érdekében, ilyeneket is támogatott volna). A Központi Szövetkezet (KSZ, Ústredné družstvo) válsága, kezdetben kiépítetlen szervezete a cseh politikai támogatás ellenére gyorsan életre hívta a szlovákiai szövetkezeti rendszer egésze reformjának a gondolatát, sőt a KSZ a szlovák agrár- és katolikus pártpolitikai csatározások tárgyává vált.

A Hangya figyelemmel kísérte a szlovákiai nemzetiségi hangoltságú központalapítási törekvéseket, melyek a KSZ-t elvileg gyengíthették, és a decentralizációt erősíthették volna.

---

1 A tanulmány a következő kutatási program keretében készült: Historický ústav SAV – APVV-14-0644 Kontinuity a diskontinuity politických a spoločenských elít na Slovensku v 19. a 20. storočí.

A Hangya információi szerint nemzetiségi alapon különültek volna el a szövetkezeti központok. Egy magyar szövetkezeti központ felállítása bizonytalan volt, míg Turócszentmártonban szlovák alakult volna, és még egy rutén központ gondolata merült fel.²

A tervezett magyar szövetkezeti központ minden bizonnyal a Szent-Ivány József által forszírozott, komoly kisebbségi magyar politikai hátszelet élvező Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezetek Szövetsége volt. Annak ellenére, hogy nemzetiségi alakulatnak számított, a szövetkezeti szféra hatalomváltást követő válságára adott reakciónak is tekinthető. Vándor Károly, a nagyszombati kirendeltség vezetője – aki a Hangya képviselőjében részt vett a szövetség 1920. december 10–11-i ótátrafüredi kongresszusán a patinás Grand Hotelban – beszámolójában a következőképpen szövegezte a szervezet céljairól: „Irányítást adni a szövetkezeteknek, terjeszteni a szövetkezeti mozgalmat, kapcsolatot létesíteni az elszigetelten sínylődő szövetkezetek között, és kapcsolatot találni a szlovenszkói és a világ szövetkezeti piacán.”³

Szent-Ivány a kongresszusra meghívta a szudétanémetek régi múltra visszatekintő és nagy befolyású gazdasági szervezetének, a szudétanémet identitás⁴ egyik támogatójának, a prágai székhelyű Csehországi Német Mezőgazdasági Szövetkezetek Központi Szövetségének (Zentral-Verband der deutschen landwirtschaftlichen Böhmen) az elnökét, Josef Mayert.⁵ A kongresszus előtt, december 9-én bizalmas megbeszélésre került sor Mayer, Szent-Ivány és mások között. Vándor külön másfél órás tárgyalást folytatott vele.

A beszélgetés során kiderült, hogy Mayer tájékozott volt a Hangya háború utáni helyzetéről. (Előtte jelezte, hogy a háború alatt, amikor egy katonai transzport tagjaként hosszabban Sárospatakon időzött, megismerkedett a sárospataki szövetkezet vezetőivel. A sárospatakiak a szövetkezet „örökös” díszelnökévé választották.) Mayer szerint a szlovákiai szövetkezeti rendszer működési zavarainak kizárólagos felelőse a 210-es számú törvény, illetve azok megalkotói. Úgy nyilatkozott, hogy „[A]z állami felügyeletnek nem szabad a szövetkezetek fölött uralkodni, nem szabad azok függetlenségét és önállóságát korlátozni, hanem ellenkezőleg, azon kell lenni, hogy a szövetkezetek szabadon terjeszkedhessenek és minden külső behatástól menten teljesíthessék hivatásukat”.⁶

2 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), Z 795, 27. cs. 95. t. Pro memoria a magyar szövetkezeti központok és a csehek által megszállott területeken lévő szövetkezetek közötti kapcsolat rendezése tárgyában.

3 MNL OL, Z 795, 27. cs. 95. t. Jelentés a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezetek Szövetségének megalakításáról (1920. december 22.).

4 Több mint 70 csehországi német társadalmi, kulturális és gazdasági szervezet – köztük a szóban forgó szövetkezeti központ – hozta létre a nemzeti önségélyt felkaroló Sudetendeutsche Volkshilfe nevű ernyőszervezetet 1934-ben. Balcarová 2013, 305. p.

5 Mayer, Josef (1877–1938) politikai tapasztalatot a tartományi országgyűlésben szerzett 1908–1913 között. A birodalmi országgyűlésben 1910-től politizált az államfordulatig. A német agrárpartí tömörüléshez tartozott. Csehszlovákiában 1920–1925 között a német agrárpart, a Bund der Landwirte parlamenti képviselője volt.

6 MNL OL, Z 795, 27. cs. 95. t. Jelentés a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezetek Szövetségének megalakításáról (1920. december 22.).

Mayer, „a szövetkezeti nagyvezér” – aki Vándorra mély benyomást tett – a szövetkezeti törvény módosításához megígérte a német agrárok szavazatait. Szent-Iványék törvényjavaslatát „a politikai tényezők kölcsönös tisztázása mellett” támogatták volna a prágai parlamentben.

Vándor az értekezleten magyarul és németül tartott előadásában a Hangya szlovákiai vesszőfutásának az okait és következményeit világította meg. Kiemelte a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének állásfoglalását, mely „a szlovenszkoí szövetkezeti téren sajnálatosan tapasztaltakat nemzetközi sérelem tárgyává teszi”.⁷ A Szlovenszkoí és Ruszinszkoí Szövetkezetek Szövetségének létrehozását üdvözlölte.

Szent-Ivány terjesztette elő a határozati javaslatot, mely a következő sarkpontokat tartalmazta: 1. A szövetség megalakítását, 2. Előkészítő bizottság felállítását 12 taggal, mely a szervezet alapjait lerakja, és a KSZ-szel megkezdheti a tárgyalásokat, 3. Javaslat kidolgozását a 210-es törvény megszüntetésére és új törvény megfogalmazására, 4. Javaslattételt az új szövetkezeti törvény hatályba lépéséig a KSZ alapszabályának és üzemvitelének a megváltoztatására, hogy az önkéntes belépésekre lehetőséget nyújtson. Ezeket azonban a szövetség külön megtárgyalja, 5. A szövetség a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségébe tagul kívánt belépni.

Vándor rákérdezett Szent-Iványnál, hogy a politikai akció esetleges sikere esetén hogyan tervezi megoldani a szövetkezetek áruellátását és felülről történő ellenőrzését, de kitérő választ kapott: „alakuljon a helyzet bármiképp is [...] a szövetkezeti életbe feltétlenül beleplántálja a Hangya szellemét”.⁸ A Hangya-hivatalnok ugyanakkor józan mértéktartással fogadta a kezdeményezést, hiszen a csehszlovák államnak jóvá kellett hagynia a szövetség alapszabályait. A tulajdonképpeni irányelvek csak utána váltak volna láthatóvá.⁹

7 MNL OL, Z 795, 27. cs. 95. t. Jelentés a Szlovenszkoí és Ruszinszkoí Szövetkezetek Szövetségének megalakításáról (1920. december 22.).

8 Uo.

9 Uo. Az értekezleten 76 szövetkezeti megbízott vett részt. A dokumentum a következőket, minden bizonnyal csak a fontosabb személyeket sorolja fel: Szent-Ivány József (Beje), Kovács Kálmán (Szent-Ivány titkára), Josef Mayer (Cheb), dr. Pattantyús Ábrahám Márton (Trencsén megye tiszteletbeli főorvosa, Illava), dr. Szirányi Dezső (ügyvéd, földbirtokos, Csetnek), Nitsch Artúr (földbirtokos, Kakaslomnic), Bresztovszky József (a Nyitra Megyei Gazdasági Egyesület titkára, Nyitra), Gál István (a Gömör-Nógrád Megyei Gazdasági Egyesület szerkesztő-titkára, Rimaszombat), Perényi László (plébános, Pelsőc), Csapos Géza (plébános, Nagylég), Hefty Gyula Andor (tanár, a Karpathenpost szerkesztője, Késmárk), dr. Oláh Zoltán (városi tisztviselő, Kassa), Antóny Pál (földbirtokos, Kövi), Gurszky József (vállalkozó, Kassa), Molitor Viktor (gyári cégvezető, Kassa), Bartal Dezső (tanár, Özörény), Nagy Ferenc (a Központi Szövetkezet tisztviselője, Pozsony), Kravjanszky József (gépész, Korompa), Luk Rezső (földműves, Szögyén), Palcsik Jenő (kántortanító, Perény), Heskó Rezső (tanár, Késmárk), Glatz János (kisbirtokos, Kakaslomnic), Glatz Samu (kisbirtokos, Kakaslomnic), Lauff Ede (kisbirtokos, Kakaslomnic), Fekete István (építész, Losonc), Vándor Károly (a Hangya nagyszombati kirendeltségének vezetője, Nagyszombat). Az, hogy ott volt Nitsch és még két német nevű Kakaslomnicról, arra utal, hogy a Szepesi Német Párt már itt is együtt lép fel a magyarokkal.

A nagyszombati kirendeltség azonban nem várhatott az optimális politikai konstelációra. Gazdasági súlya és hálózata eleve megelőlegezték, hogy a szlovák gazdasági szervezetek üzleti partnerként tekintsenek rá.¹⁰

A nagyszombati kirendeltség konkrét szlovák ajánlatot kapott 1921 augusztusában a helyi Szlovák Nagyban Felvásárló Társaságtól (Slovenská veľkonáknupná spoločnosť) fúzió tárgyában. A szlovák szervezet mögött a tőkeerős, számos fúziót lebonyolító, expanzióra berendezkedő, nagyszombati székhelyű Gazdasági Bank (Hospodárska banka) állt.¹¹ A Hangya vezetősége nem ismerte a vállalatot, ezért Vándortól kértek információkat és utasították őt, hogy Szent-Ivány József véleményét is kérje ki.¹²

Vándor pozitív jelentést küldött az 1919 novemberében alakult, egy morva tisztviselő, Vencel Podaný által vezetett „tót színezetű”, de politikamentes társaságról. Az igazgatóságban és a felügyelőbizottságban nagyszombati és környékbeli kereskedők foglaltak helyet. A társaság „különösen a szövetkezetek felé gravitál”, ezért – a KSZ helyi fiókjával szemben – olcsóbban adja áruit. Vándor szerint a Hangya számára azonban azért is érdekes volt a vállalkozás, mert szövetkezeteket alapíthatott.

Már régóta foglalkoztatta Vándort egy érdekközösség kialakításának gondolata. Erről a tervéről és a felvásárló társaság vezetőjével, Podanýval, Bruckmayer Géza helyi fűszerkereskedővel és igazgatósági taggal és a Gazdasági Bank igazgatójával, Ludovít Kraiccal¹³ folytatott puhatolózó tárgyalásról tájékoztatta a Hangya igazgatóságát.

Az igencsak merész szlovák elképzelés a Hangya szlovákiai szövetkezeteinek átvételével és pénzügyi támogatásával számolt, tekintet nélkül arra, hogy a szövetkezetek csatlakoztak-e a KSZ-hez vagy sem. A felvásárló társaság biztosította volna az áruellátást, nagyszombati raktárát kirendeltséggé fejlesztette volna, és a rekompenzációs üzleteket a Hangyával bonyolította volna le. Ezenkívül segítette volna a Hangya csehszlovákiai ipari és kereskedelmi üzleteit. A társaság az évi nyereségéből kölcsönösen elfogadott kulcs alapján részesedést is nyújtott volna. Hozzájárult volna, hogy a Hangya egy-egy politikailag nem exponált tagot delegáljon az igazgatóságába és a felügyelőbizottságba.

A szlovák javaslat tehát gazdasági és kereskedelmi előnyök kölcsönös biztosításáról szólt.

Vándor borítékolta Szent-Ivány véleményét: „Miután teljesen tájékoztatva vagyok a szlovenszkói általános helyzetről és a viszonyokról, és igen jól ismerem Szent-Ivány Józsefnek a múltban követett politikáját, már előre sejtem az adandó választ, amely aligha fogja helyeselni a felmerült terv megvalósítását. Félő ugyanis, hogy Szent-Ivány József azon a nézeten lesz, hogy mi ezzel a lépéssel a szövetkezeteket kivétel nélkül

10 A nagyszombati kirendeltséggel és a Hangya terveivel részletesen foglalkoztam egyik előző tanulmányomban. Gaucsik 2015, 3–25. p.

11 MNL OL, Z 795, 27. cs. 95. t. A Slovenská veľkonáknupná spoločnosť levele a Hangyának (1921. augusztus 25.).

12 MNL OL, Z 795, 27. cs. 95. t. A Hangya főtítkárságának levele Vándor Károlynak (1921. szeptember 3.).

13 Ludovít Kraic szintén nagyszombati volt. Először főkönyvelő, majd igazgatósági tag lett a pénzügyintézetben. *Národné noviny*, 1918. szeptember 5. 3. p.

elcsehesítjük, holott – mint azt már jeleztem – itten szigorúan körülhatárolandó elvek alapján, úgy a magyar, mint a német és tót szövetkezeteknek minden elnyomatástól ment felsegítéséről volna szó, amihez a Hangya az erkölcsi támogatást adja.”¹⁴

A nyereségből való részesedés, tekintettel a csehszlovák korona stabilitására és jó árfolyamára csábítónak tűnt. Ellenben Vándor egy komoly akadályt nem titkolt el. A magyar szövetkezetek és a Hangya ellensége, Karol Medvecký a Gazdasági Bank igazgatóságában ült, és a fúziót minden bizonnyal megtorpedózta volna. Ludovít Kraic úgy nyilatkozott, hogy a Szlovák Nagyban Felvásárló Társaságban komoly részesedéssel bír a pénzintézet, és ez ellen Medvecký nem tehet semmit.

Vándor szerint a tárgyalások nem árthattak a Hangyának, mert az államfordulattól eltelt három év után végre a szövetkezetek helyzete javulhatott volna. Felmerült a szlovák cégben tőkerészesedés megvásárlása is, de a csehszlovákiai Hangya-vagyon sorának bizonytalansága miatt nem volt érdemes befektetéseket eszközölni.¹⁵

A Vándor-féle terv több problémát vetett fel. Első látásra lukratív üzletnek tűnt, és a tőkeérdekeltség biztosíthatta volna a Hangya jelenlétét a szövetkezeti szférában. Ez a jelenlét azonban sokkal szűkebb mezsgyén mozgott volna, mivel a szövetkezeti hálózatot a szlovák központ irányította volna. A Gazdasági Bank Medvecký nevével fémjelzett magyarellenes beállítottsága pedig a hosszú távú hitelezést veszélyeztette. A Hangya 1921-ben még mindig a nagyszombati érdekeltségen keresztül és a szlovákiai szövetkezetekkel szembeni vagyoni követeléseinek útján maradhatott gazdasági tényező Szlovákiában. Ezt az adut a vezetőség nem adhatta ki a kezéből. A kisebbségi magyar politika szemében pedig a partikuláris érdekeket követő háttéralku egy konjunkturális célokkal alapított szlovák vállalkozással a Hangya számára dehonesztáló következményekkel járt volna. A budapesti Hangya-vezetőség pozíciófeladása az államközi gazdasági tárgyalások keretein belüli érdekvédelmét gyengíthette. A források fényében nyilvánvaló, hogy az együttműködésre nem került sor.

A déli régiókban az Országos Központi Hitelszövetkezet és a Hangya hálózatainak felbomlásával a kisebbségi magyar regionális szövetkezeti központok alapításának terve merült fel. A kisebbségi szövetkezeti kezdeményezések természetesen kapcsolódtak a magyar politikához, annak is főleg a kisgazdapárti-nemzeti vonulatához.

A Gazdák Országos Hitelszövetkezetének gondolata a kisebbségi gazdasági érdekvédelem egyik legjelentősebb intézményében, a Szent-Ivány József politikai támogatását élvező és Fodor Jenő¹⁶ szakmai irányítása alatt működő Gömör-Nógrád Megyei

14 MNL OL, Z 795, 27. cs. 95. t. Vándor Károly jelentése a Hangyának (1921. szeptember 15.). 15 Uo.

16 Fodor Jenő (1882–?) földbirtokos, politikus, publicista, gazdasági szakember. 1903-ban az Arad Vármegyei Gazdasági Egyesület segédtitkára, 1906-ban a Gömör-Kishont Vármegyei Gazdasági Egyesület titkára. Az államfordulat után megszervezte a kisgazdapárt gömöri szervezetét, szerkesztette a párt lapját, a *Barázdát*. A *Magyar Gazda* felelős szerkesztője. 1925 után a Magyar Nemzeti Párt mezőgazdasági szakosztályát vezette, amely a gazdák szakképzésével foglalkozott, s a párt alelnöke volt. Szent-Ivány József közeli munkatársa, a Sajó-völgyi Gazdasági Egyesület alapítója, a szlovákiai magyar gazdasági szervezetépítés legkonceptuálisabb személyisége. Tevékenyen részt vett a Dél-szlovákiai Gazdasági Egyesületek

Gazdasági Egyesületben merült fel az 1921. augusztus 5–6-án tartott tornaljai és rimaszombati értekezleteken.¹⁷ A hitelszövetkezetet 1921. augusztus 30-án alapították Rimaszombatban.

A különutas magyar szövetkezet-szervezés azonban a KSZ rosszállását váltotta ki, amely gömői és nógrádi pozícióinak elvesztésétől, különösképpen a hitelszövetkezetek elvesztésétől tartott. A KSZ az irányába megfogalmazott magyar kritikát elutasította. A szövetkezetek etnikai elkülönülését – főleg magyar tekintetben – dezintegratívnak tekintette, de az általa hangoztatott „nemzetek feletti” szövetkezeti központ nimbusza agyaglábakon állt. A KSZ a szervezeti, nemzetiségi és anyagi problémák leküzdéséről biztosította a régió magyarságát: „Ha szűkek is még a keretek s vannak is kívánni valók, az ok[ok] nem az elnökségben, hanem részben az anyagi, részben a szellemi erők hiányában található, másrészt pedig abban, hogy a jog és önérdék ellenére Slovensko népei külön-külön csoportokba tömörülve törekednek azonos cél felé. Az anyagi és szellemi hiányok elhárításában vállvetve küzd az Ustr. Druzstvo és a földművelésügyi minisztérium, s éppen az utóbbi leküzdésében egymás után alkalmazzák a jobb magyar erőket, és pedig olyan tiszta magyar tisztviselőket, kik alig-alig tudnak szlovákkul, s kiknek mindegyike magyar nemzetiséget diktált be törzskönyvébe.”¹⁸

A KSZ állásfoglalása azonban nem tántorította el az alapítókat. Alapítói, bár nyíltan nem fogalmazhatták meg az oktrojált 210-es szövetkezeti törvény szerint, de régiók feletti magyar hitelszövetkezeti központnak tartották: „Főpénztárunk Rimaszombatban lesz elhelyezve, ezenkívül mindenütt, ahol a megfelelő érdeklődést megtaláljuk, az egyes gócpontokon fiókokat állítunk. A községekben, ha annak szüksége fennforog, ügynökségeket létesítünk, azonkívül kirendeltségek, megbízottak, üzletszerzők lesznek az ország minden részében, akik a nagyközönség rendelkezésére fognak állani. Szervezetünket annyira ki kell építenünk, hogy jóformán mindenki a maga falujában, sőt a saját házában intézhesse el a hitelszövetkezettel való dolgát, és még sem állítunk önálló kis szövetkezeteket, nehogy a széttagoltságból származó hibáink meglegyenek. Mi nem sok kis szövetkezetet akarunk állítani, ezt a 210-es cseh-szlovák törvény sem engedi meg nekünk, de egyetlen nagy és erős hitelintézetet, amelyik mégis mindenütt ott van, ahol segíteni kell.”¹⁹

A hitelszövetkezet olcsó hitel nyújtásával és a forgótőke biztosításával a gazdákat és iparosokat karolta fel. A szövetkezet támogatására szövegezett felhívásban található szlogen, „a pénznek hatalma rendelkezésünkre nem áll” a terménykereskedelem kritikájáról szól. A hiteleket a mezőgazdasági és ipari üzemek fenntartásának elősegítésére, termények, áruk, állatok vásárlására, kézi zálogra és váltókra nyújtották. A szövet-

---

Szövetségének létrehozásában, amely 1937-ben a többi regionális gazdasági egyesületet tömörítette. Az első bécsi döntés után az Országos Magyar Gazdasági Egyesület alelnöke, az Országos Földhitelintézet igazgatósági tagja.

17 *Gazdasági Szemle*, 1921. augusztus 15. 4. p.

18 *Gazdasági Szemle*, 1921. augusztus 15. 4. p.

19 MNL OL, Z 795, 27. cs. 95. t. A „Gazdák Országos Hitelszövetkezetének” rövid ismertetése, Felhívás!

kezet mezőgazdasági és ipari üzemek létesítését, földbérletek és árubeszerzések megszervezését, illetve értékesítését is célul tűzte ki. Váltók visszleszámításával is foglalkozott volna. Egy üzletrész értékét 200 csehszlovák koronában határozták meg. A hitel-szövetkezet politikamentességét hangsúlyozta. A tagsági bázis kiépítése érdekében a szlovák és német gazdákat is belépésre buzdította.²⁰

Az alapítók névsora jelezte, hogy a szövetkezet igyekezett túllépni a gömöri és nógrádi régió, és az Ipoly, Garam és Zsitva menti vidékeken, tágabban Dél-Szlovákiában is működni kíván.²¹

A Gazdák Országos Hitelszövetkezetének állami elismeréséről nem állnak rendelkezésünkre források, de a Gömör-Nógrád Megyei Gazdasági Egyesület elleni állami fellépés és a későbbi betiltás, majd per²² fényében kicsi a valószínűsége, hogy a KSZ konkurensként alapszabályait jóváhagyták volna.

Az 1920-as évek elején politikai nyomásgyakorlással tervezett magyar szövetkezeti központok tervei merültek fel. A csehszlovák állam ezeket nem engedélyezte; a KSZ, valamint a cseh és szlovák agrárok pozícióját kívánta megerősíteni. A kisebbségi magyar fogyasztási szövetkezeteket összefogó mozgalom centralizációja, a Hanza Szövetkezeti Áruközpont (HSZÁ) 1925-ös megszületése egyszerre tekinthető szerencsés gazdasági-kereskedelmi konstellációnak és a korábbi – a KSZ-szel együttműködést szorgalmazó – tervek beérésének.

A Nagy Ferenc²³ nevével fémjelzett dél-szlovákiai központalapítás első kezdeménye, egyben a legfontosabb stratégiai célok megfogalmazása még 1923-hoz kötődik. Nagy 1923. február 10-én küldte el 17 Galánta-környéki szövetkezetnek egy központ tervét.²⁴ A legfontosabb mozgatórugó az volt, hogy a KSZ megszüntette érsekújvári kirendeltségét. A körzet szövetkezetei nem támogatták vásárlásaikkal kellőképpen a kirendeltséget, és nagymértékben vettek fel hiteleket a központnál, így a kirendeltség pénzügyi mérlege mindig passzív volt.²⁵

20 Ez az irányvonal Szent-Ivány József nevéhez fűződött, aki tisztában volt vele, hogy Magyarország gazdaságilag csak korlátozott módon segítheti a felvidéki magyarságot. Szerinte „a tót vagy cseh gazdasági élet erősségeiből merítsünk, mindig nyitva hagyva az ajtót arra, hogyha a szakításra alkalmas pillanat elérkezik, az mi rajtunk álljon.” MNL OL, K 437, 11. cs. 10. t. A felvidéki magyarság gazdasági megszervezése.

21 MNL OL, Z 795, 27. cs. 95. t. Alapítási tervezet és aláírási felhívás.

22 *Prágai Magyar Hírlap*, 1923. április 20. 3. p. Részletesebben kifejtve Gaucsik 2008, 24–27. p.

23 Nagy Ferenc (1896–?) a Központi Szövetkezet ellenőre, a Hanza szövetkezet létrehozásának fő kezdeményezője, a szervezet vezérigazgatója (1935-ig ügyvezető igazgató, majd főigazgató), a *Hanza Szövetkezeti Újság* főszerkesztője volt. 1945 utáni sorsáról nincsenek adataink. Távollétében, 1946-ban „kollaboráns” tevékenységéért és a szlovák nemzet ellen elkövetett „bűnökért” a népbíróság hét év szabadságvesztésre, teljes vagyonefelkobzásra ítélte, és 15 évre elveszítette állampolgári jogait. Büntetése felét fogházban, másik felét munkatáborban kellett volna letöltenie.

24 *Gazdasági Szemle*, 1923. május 1. 92. p.

25 *Gazdasági Szemle*, 1923. május 15. 101. p.

Az üzletrészjegyzés 1923 nyarán kezdődhetett. A Károly Alajos²⁶ vezette Szenci Fogyasztási Szövetkezet 5 ezer csehszlovák koronával „kívánt hozzájárulni a Galántán alakítandó Nagyban bevásárló és értékesítő szövetkezet” alaptőkéjéhez.²⁷

Az alapítás azonban nem valósult meg. Vagy a megfelelő kezdőtőke és a magyar fogyasztási szövetkezetek támogatása hiányzott, vagy a KSZ átalakuló struktúrájába még nem illett bele egy a dél-szlovákiai áru piacot lefedő, éppenséggel magyar jellegű szövetkezeti központ. A KSZ ekkor még az érsekújvári kirendeltség tevékenységének ideiglenes felfüggesztésével és újrászervezésével számolt.²⁸

A HSZÁ végül 1925. június 19-én alakult meg Galántán, a KSZ hozzájárulásával. Túlnyomórészt 35 mátyusföldi és csallóközi fogyasztási szövetkezet és 19 fizikai tag (plébánosok, tanítók, gazdák, szövetkezeti üzletvezetők) hozta létre, akik 147 100 csehszlovák korona üzletrészt képviseltek.²⁹

Nagy Ferenc előadásában a következőképpen indokolta a HSZÁ létjogosultságát: „A megalakítandó központi áruszövetkezet nem tesz nagyhangú ígéretek, hanem cselekedni és produkálni akar; és ha az érdekeltek mindnyájan melléje állnak és mellette kitartanak, akkor a jó eredmény biztosra vehető. Az áruközpont célja a falusi népgazdasági felemelése, a jólét előmozdítása. A politikát teljesen kizárni akarják a szövetkezetből, annyival is inkább, mert gazdasági érdekeink megvédésére az egyetlen eszköz a gazdasági szervezkedés. Közös érdekeink lévén össze kell tartanunk és egymást támogatnunk kell erkölcsileg és anyagilag egyaránt. A tisztességes kereskedelem alapelvei szerint erkölcsi alapra kívánjuk helyezni szövetkezeti áruközpontunkat. Az alakulási körülmények kedvezők: megvan a szövetkezeti hálózat, megvan az elsőrendű vásárlóközönség, csak fel kell állítani a bevásárlási központot. Ha milliókat költünk meddő politikára, akkor gazdasági megerősödésünk céljaira még inkább áldozhatunk. Ne feledjük és legyünk annak tudatában, hogy az alakítandó áruközpont feltétlenül szükséges; enélkül a fogyasztási szövetkezetek meg nem állhatnak. Jó gyermekei kívánunk lenni a Központi Szövetkezetnek, mint voltak a fogyasztási szövetkezetek azelőtt a Hangyának. Ha édes gyermekéül fogadja a központ a szövetkezeti áruközpontot, akkor nem fog benne csalatkozni: hasznára lesz neki is, és az országnak is.”³⁰

26 Károly Alajos (1864–1942) az észak-olaszországi Vigonovo városában született. A teológiát a bécsi Pázmáneumban végezte, 1887-ben szentelték pappá, Udvardon, majd 1888-ban Léván működött, 1892-ben Pozsonyban volt káplán. 1896-ban az Esztergom melletti Kirvára helyezték, 1899-től Szenc plébánosa, 1907-től esperes. A szenci gazdakört 1902-ben, a hitelszövetkezetet 1905-ben, a szenci fogyasztási szövetkezetet 1910-ben hozta létre. 1925-ben „illojális és irredenta” magatartása miatt a csehszlovák hatóságok megfosztották plébániájától, s azt csak 1937-ben kapta vissza. 1939-ben esztergomi kanonok. A Hanza szövetkezeti mozgalom 1923-as szenci előkészítő találkozásának egyik fő szervezője. A szenci szövetkezetek történetére Gaucsík 2013, 195–212. p.

27 *Gazdasági Szemle*, 1923. július 1. 127. p.

28 *Gazdasági Szemle*, 1923. május 15. 101. p.

29 Slovenský národný archív, Ústredné družstvo, Hanza Szövetkezeti Központ Galántán, 1424. d. Szám nélküli irat. Közölve: Gaucsík 2008, 88–96. p.

30 Uo.

Megválasztották a 12 tagú vezetőséget, melyet két-két hivatalnok és plébános, három-három tanító és földműves, egy tanfelügyelő és egy ügyvéd alkotott.³¹ A 24 tagú felügyelőbizottságban tizenkét tanító, három-három földbirtokos, földműves és jegyző, két plébános és egy orvos foglalt helyet.³² Az elnök Kuthy Géza lett.

A HSZÁ az optimista elvárásokkal ellentétben azonban korlátozott jogkörökkel rendelkezett. A KSZ képviselője, Anton Vosátko³³ nyilvánvalóvá tette, hogy az adminisztratív ügyeket, az ellenőrzést és a szervezési feladatokat továbbra is a KSZ tartja kezében, ellenben erkölcsi segítséget, tanácsadást, adó- és illetékkezdvezményeket ígért. A KSZ-szel szembeni adminisztratív és pénzügyi függőség tehát megmaradt. A HSZÁ azonban saját struktúrák kiépítésébe kezdett, amit a KSZ nem akadályozott, illetve kénytelen volt tolerálni. A HSZÁ és a KSZ között csupán a gazdasági válság idején, 1934-ben került sor vitákra az együttműködés módjairól (új kereskedelmi feltételek; pénzfelesleg, óvadékok elhelyezése).³⁴

A Hanza vezérkara 1928-tól valósította meg a fejlesztéseket (malom és gabonarak-tár építése, saját termelés elindítása), a szervezeti átalakítást (áru- és gabonaosztály, mezőgazdasági osztály, ipari üzemek) és a jelentős piacbővítést. Az utóbbi a Dél-Szlovákiában is fontos terményfelvásárló szerepet játszó Fogyasztási Szövetkezetek Beszerző Központjával (Nákupná ústredňa potravnych družstiev, NUPOD) való szoros együttműködést jelentette, és kilépést a csehországi piacra, ahol a HSZÁ terményeit (tojás, méz és egyéb áruk) a prágai Verband, Ein-, Verkaufs- und Produktionsgenossenschaft für Erwerbs und Wirtschaftsvereinigungen vette át és árulta.³⁵

A Hanza Hitelszövetkezet, melynek elnöke szintén Kuthy Géza volt, létrehozása 1930-ban a HSZÁ egyik legsikeresebb vállalkozásának bizonyult. Lehetővé tette a Hanza tagszövetkezetek általi befizetéseket, az áruforgalom és a beruházások finanszí-

31 Az igazgatóság tagjai: Gustáv Hyža (galántai járási főnök), Várady Béla (plébános, Nemeskosút), Miklós Árpád (földműves, Nagymácséd), Boócz Imre (tanító, Kismácséd), Nagy Ferenc (tanító, Jóka), Stark Sándor (tanító, Alsószeli), Gašparik Ignác (tanfelügyelő, Galánta), Oberhoffer Ignác (nyugalmazott főjegyző, Somorja), dr. Hegyi Jenő (esperesplébános, Alsónyárasd), Lovas István (földműves, Hidaskürt), Hlavaty János (földműves, Vágsellye), dr. Kuthy Géza (ügyvéd, Galánta). Uo.

32 A felügyelőbizottság összetétele: Schuster György (földbirtokos, Csallóközcsütörtök), Nagy Antal (tanító, Nagylég), Hantos Ádám (tanító, Nagymagyar), Csiba Mihály (tanító, Vajka), Pongrácz Pál (földbirtokos, Nagyszarva), Németh Imre (földbirtokos, Tárnok), Nagy István (tanító, Szenc), Rédl István (tanító, Fél), Jurka József (plébános, Bajta), Meszes Ferenc (nyugalmazott jegyző, Szőgyén), Huszár Ferenc (nyugalmazott jegyző, Hidaskürt), Korentsy Rezső (tanító, Kürt), Pollák Kálmán (tanító, Galánta), Janisch Alajos (tanító, Vágkirályfa), Kelecsényi N. (tanító, Csata), Varga Márk (földműves, Pered), Hujsza Ágoston (plébános, Ábrahám), Józsi Alajos (tanító, Nemeskosút), Petrovics Gyula (földműves, Kosút), Nagy Alajos (földműves, Diószeg), Krisztinus J. (tanító, Tallós), dr. Stéger Kálmán (orvos, Felsőszeli), Egyházi István (jegyző, Alsószeli), Uhlyárik Gusztáv (tanító, Nemeskosút). Uo.

33 Vosátko, Anton (1867–1960) sárfői tanító, iskolaigazgató, a helyi fogyasztási szövetkezet alapítója. A KSZ igazgatósági tagja.

34 Štátny archív Nitra – pracovisko Šaľa, Úverové družstvo v Jahodnej, 2. d. 934/109.

35 *Hanza Szövetkezeti Újság*, 1935. június 15. 1–6. p.; uo. 1937. július 1. 1–7. p.

rozására pedig kölcsönöket nyújtott. Betétei az 1930-i 295 ezer koronáról 1938-ra 9,8 millió koronára emelkedtek. A folyósított kölcsönök 1938-ra 10 millió koronát értek el.³⁶

Tíz év elteltével, 1936-ban eljött a mérlegkészítés és az új feladatok megfogalmazásának ideje. Nagy Ferenc több pozitívumot állapított meg: a központ tisztviselőinek elkötelezettségét, a kialakult szövetkezeti szolidaritást, a sikeres kereskedelmi tevékenységet, az autófuvározás és az ellenőri rendszer alulról történő kiépítését. A mezőgazdasági terményértékesítést kellett még fejleszteniük. A HSZA a tagszövetkezetek feletti ellenőrzési joggal 1934-től rendelkezett, miközben a pozsonyi központ revíziós előjoga továbbra is fennmaradt.³⁷

A szövetkezeti tagok száma 1937-ben elérte a 40 ezret, ami 30 ezer olyan családot jelentett, amelyek szükségleteiket szövetkezeti úton fedezték. Mindezzel az áruelosztás rendszerében megjelenő fogyasztási szövetkezetek alacsonyabb szinten tartották az árakat, és elősegítették a háztartások megtakarításainak megőrzését. Az alkalmazottak száma 1938-ban elérte a 200 főt.³⁸

A szövetkezeti tisztviselők professzionalizálódására, továbbképzésére, a szövetkezeti propaganda erősítésére szintén hangsúlyt fektettek. A HSZÁ pótolhatatlan kulturális és szociálpolitikai feladatokat vállalt fel a kisebbségi magyar társadalomban (*Hanza Szövetkezeti Újság*, *Hanza Szövetkezeti Naptár*, népfőiskola, könyvkiadás).³⁹

A Pozsonytól az Ipoly mentéig terjeszkedő HSZÁ-hoz 1938-ban 211 fogyasztási szövetkezet tartozott, melyek közül kiemelkedett az alsószeli, diószegi, galántai, naszvadi, udvardi és vágsellyei.⁴⁰ A központ szilárd pozíciókkal rendelkezett, decentralizált és kisebbségi magyar identitású szövetkezeti hálózatot tartott fenn.

Az első bécsi döntést követően a HSZÁ-t nem lehetett háttérbe szorítani az újraformálódó magyarországi szövetkezeti rendszerben. Ez a Hangyával való együttműködés új kereteinek keresését, de a feszültségek növekedését is jelentette.

Irodalom

- Balcarová, Jitka 2013. „Jeden za všechny, všichni za jednoho!” *Bund der Deutschen a jeho předchůdci v procesu utváření „sudetoněmecké identity”*. Praha, Karolinum.
- Gaucsík István 2008. *A jog erejével. A szlovákiai magyarság gazdasági önszerveződése 1918–1938*. Pozsony, Kalligram.
- Gaucsík István 2013. A szenci szövetkezetek története (1905–1948). In Strešňák Gábor (szerk.): *Szenc – Egy város évszázadai*. Szenc, Mesto Senec, 195–212. p.
- Pukkai László 1994. *A Hanza Szövetkezeti Áruközpont Galánta*. Pozsony/Bratislava, Madách-Posonium.
- Vavrik Ferenc 1993. *A felvidéki Hanza és tagszövetkezeteinek története*. h. n., Sajtó Coop.

36 Vavrik 1993, 53. p.

37 Nagy Ferenc a HSZÁ teljes önállóságáról nem is íratott, annak akadályait nem is elemezte. *Szövetkezeti Naptár 1936*, 47–48. p.

38 *Hanza Szövetkezeti Újság*, 1937. január 15. 1. p.

39 Pukkai 1994, 108–116. p.

40 MNL OL, Z 1396, 5. cs. 80. t. A Hanza Áruközpont (Galánta) kötelékébe tartozó szövetkezetek.

ISTVÁN GAUCSÍK

THE QUESTION OF THE COOPERATIVE CENTRES OF THE HUNGARIAN MINORITY IN CZECHOSLOVAKIA BETWEEN THE TWO WORLD WARS

This study explores the building of ethnic-based centres within the Czechoslovak cooperative system between the two world wars, with special regard to the Slovakian conditions. The author focuses on Hungarian initiatives of establishing cooperative centres in the early 1920s, and the loss of position of the Hangya Consumption Cooperative of Budapest. The organizations in question can be interpreted as a response to the centralizing policies of the Slovak Ústredné družstvo (Central Cooperative). The new cooperative centres were set up—or attempts receiving assistance of the political opposition in Hungary have been made to set them up—on a regional basis, especially in the Gemer and Novohrad regions, such as the Association of the Slovakian and Ruthenian Cooperatives (Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezetek Szövetsége), and the Provincial Credit Cooperative of Farmers (Gazdák Országos Hitelszövetkezete). The most successful cooperative network of the Hungarians in Slovakia, the Hanza Goods Centre (Hanza Szövetkezeti Áruközpont) based in Galanta, was established in 1925. Its foundation can be regarded both as a lucky economic-commercial constellation, and, at the same time, as a compromise with the Central Cooperative, which had eventually been a functioning project until 1938.